

Lex Veldboer

OP ZOEK NAAR DE VOORBEELDIGE MIDDENKLASSE

De middenklasse is bij stedelijke planners populair. Middengroepen gelden als essentieel voor het economisch draaiend houden van de stad en krijgen ook een sociale gidsfunctie toegedicht: ze brengen hun kennis en houding over op medebewoners die nog onder aan de sociale ladder staan. Uit evaluaties blijkt echter telkens dat in deze wijken weinig toenadering is tussen de verschillende statusgroepen. Toch is er wellicht sprake van een licht rolmodel- of middenklasse-effect: hoe terughoudend of lauw de contacten ook mogen zijn, er is altijd nog de mogelijkheid van observeren, ontlenen en identificeren. Verschillende middengroepen worden in het beleid impliciet geassocieerd met deze voorbeeldwerking. Aan wie hebben stadsbewoners op achterstand nog het meest als 'lesmateriaal'? Aan de creatieve klasse, aan professionals of aan stijgers uit de eigen groep?

Het belang van de middenklasse

In de afgelopen decennia heeft zich bij de stadsvernieuwing een opvallende wisseling van de wacht voltrokken. In de jaren zeventig en tachtig was 'bouwen voor de buurt' de sleutelzin. Na de sloop van krakkemikkige oude behuizingen werden in de binnensteden vooral sociale huurwoningen teruggebouwd voor de zittende bewoners met een smalle beurs. In de huidige stedelijke vernieuwing die zich toespitst op naoorlogse wijken keert na een buurtrenovatie nog maar een klein deel sociale huur terug. Het overgrote deel van de nieuwbouw valt tegenwoordig in de categorie koop of dure huur en is bestemd voor de middenklasse. In de berg nota's die de afgelopen 10 jaar het licht heeft gezien rond stedelijke vernieuwing is 'bouwen voor de middengroepen' dan ook onmiskenbaar de rode lijn. In de woorden van de scheidend wethouder Wonen van de Gemeente Amsterdam: 'Iedereen is nu voor middengroepen' (Nul20 2005).

Wat verklaart eigenlijk dat 'iedereen' deze groepen wil omarmen (zie ook Karsten, Reijndorp en Van Der Zwaard 2006), bovenop voor de hand liggende redenen als het vergroten van hun huisvestingskansen op de woningmarkt en

een gelijktijdige versteviging van het economisch draagvlak voor de steden? Wie de beleidsnota's er op naleest, ziet een aantal sociale antwoorden opdoemen. Middengroepen moeten niet alleen het stadshart laten bruisen en nieuwe bedrijvigheid helpen aantrekken, maar hun aanwezigheid en optreden moet ook de sociale orde, stedelijke vrede en sociale mobiliteit van lagere inkomensgroepen dienen.

De koestering van middengroepen is zonder al te veel moeite terug te leiden naar populaire wetenschappelijke betogen. Een van de vaak aangehaalde bronnen is het werk van Sassen (1991). Sassen ziet immers de opkomst van 'duale steden' met aan de top een internationaal georiënteerde elite die de grote groep aan de onderkant inschakelt voor allerlei diensten en voor werk met weinig doorgroeimogelijkheden. De middenklasse komt in deze gepolariseerde verhouding in de verdrukking, verliest zekerheden en wordt ook niet ververst, want er zijn nog maar weinig trajecten voor sociale stijging. De beleidsreactie is om deze verdwijnende groep extra te beschermen en voorrang te geven. In een andere veelgehoorde visie figureren middengroepen niet zozeer als te beschermen kasplantjes, maar als een florerend bevolkingsdeel dat er echter regelmatig zelf voor kiest de stad de rug toe te keren. Dat vertrek zou samenhangen met een groeiende afkeer van de aanwezigheid van een bedrukkende en deels zelfs 'gevaarlijke' onderklasse, waardoor niet langer het perspectief bestaat op rustig en gesetteld wonen. Om die trend te keren, stellen steden van alles in het werk om middengroepen te verleiden te blijven door de stad en de stedelijke woningvoorraad voor hen te 'heroveren' (N. Smith 2002). Deze voorstelling van de middenklasse als afkerig van al te grote drukte en als bang voor afwijkende groepen is op haar beurt echter weinig compatibel met het populaire betoog over de misschien wel meest gewilde middengroep: de creatieve klasse (Florida 2002). Deze categorie, die wordt gezien als motor voor verstedelijking, is bij uitstek op de stad georiënteerd, en is ondernemend en avontuurlijk ingesteld. Hun aanwezigheid geeft bij bedrijven de doorslag bij de locatiekeuze en hun *way of life* is trendsettend en zeker niet risicovrij in de centrale stedelijke publieke ruimte. Of ligt de sociale betekenis van middengroepen juist in de stedelijke periferie? Zijn ze de aangewezen regelaars en toezichhouders in stadsbuurten of zijn ze *last but not least* de ideale tussenpersonen en rolmodellen voor lagere inkomensgroepen die anders het perspectief op sociale stijging verliezen (Wilson 1987)?

In elk van deze toonaangevende beschouwingen wordt de rol van de middenklasse anders belicht en elk verhaal lijkt tamelijk op zichzelf te staan. Toch zijn er ook verbindingslijnen. Waar Sassen en Smith bijvoorbeeld uitgaan van spanning en conflicten – er is in de stedelijke *class struggle* hoofdzakelijk nog plaats voor hoog en laag, tenzij de middenklasse wordt beschermd of zich terugvecht – zien Florida en Wilson vooral wederzijds profijt. Het binden van de middenklasse dient niet alleen het eigen belang van deze groepen, maar is ook goed voor de bloei van de stad en voor de sociale mobiliteit van de onder-

klasse. Het zijn dit soort vragen over verbinden of vermijden, over *gentrification* als negatieve of positieve rekensom, die de betogen over de middenklasse typeren (Veldboer en Van der Graaf, te verschijnen). Daarmee komt een andere grote gemene deler van al deze stadsvisies aan het licht, namelijk de dominantie van Anglo-Saksische modellen. Al het aangehaalde onderzoek is geënt op de situatie in Amerikaanse (binnen)steden.

Bij de verscheping van de middenklasseconcepten naar Europa blijft een omzetting naar de continentale context soms achterwege. Natuurlijk zijn er veel overeenkomsten, maar net zo goed bestaan er structurele verschillen. In het niveau van de verzorgingsstaat, maar ook bijvoorbeeld in het belastingstelsel. Zo is de Amerikaanse liefde voor de middenklasse sterk ingegeven door de extra belastinggelden die middengroepen voor de stad genereren. In Europa – en zeker in Nederland met zijn sterke nadruk op nationale inning van belastingen – is die directe relatie minder prominent. Wat voor ons land verder opvalt is de grote nadruk op de win-wingedachte à la Florida of Wilson. Het behagen van de middenklasse is in geen enkel beleidsbetoog een opzichzelfstaand doel, het gaat steeds ook om de (civiliserende, opbouwende) meerwaarde van de middenklasse voor anderen (Veldboer en Kleinmans 2001; Van der Land 2003, Uitermark en Duyvendak 2005).

Sociale mobiliteit in de buurt en de these van de ‘missing’ middenklasse

*Caring for the lower class, by competing for the middle class,*² het lijkt op eerste oog een contradictio in terminis, maar het is de beleidsmakers ernst. Bijna het hele politieke en bestuurlijke spectrum van Nederland definieert een tekort aan middengroepen in achterstandswijken als een belangrijk probleem. Zo goed als alle politieke en maatschappelijke partijen steunen dan ook het beleid om in verarmde en weinig populaire woonbuurten de woningvoorraad te differentiëren om zo processen van *gentrification* op gang te brengen. Sinds 1997 krijgt deze stedelijke vernieuwing gestalte via een breed scala aan maatregelen: sloop/nieuwbouw, upgradering en verkoop van huurwoningen. Het verbeteren van de woningvoorraad moet het mogelijk maken middengroepen te koppelen aan kwetsbare bewoners. Sterker nog: om ruimte te maken voor de middenklasse wordt de toegang tot steden voor lagere inkomensgroepen soms zelfs beperkt (College van B&W Gemeente Rotterdam 2003). Maar ook deze ingrepen worden verdedigd als goed voor de integratie van kansarmen. De gedachte is dat met deze maatregel armlastige woningzoekenden eerder in een bemiddelde buurt zullen terechtkomen en zo meer kans maken in contact te komen met de stedelijke middenklasse.

Dat eenzijdig arm wonen afbreuk kan doen aan sociale stijging is bekend uit onderzoek in de Amerikaanse binnensteden. Hypersegregatie leidt ertoe

dat zowel de formele (onderwijs, arbeidsmarkt) als de informele externe contacten zeer beperkt worden. De bewoners van eenzijdige wijken hebben vaak een weinig divers netwerk en raken mogelijk afgesneden en geïsoleerd van de *mainstream*. De getto's waarin zij wonen kunnen verworden tot een anti-universiteit (Wacquant 1993) waar (eenouder) gezinnen hun kroost zeer weinig bagage mee (kunnen) geven, fatalisme, slechte gewoonten en verkeerde voorbeelden goed gedijen en de middenklasse node wordt gemist. En als er al contacten zijn met de middenklasse dan werkt de buurtreputatie vaak stigmatiserend. Weinig middengroepen willen zich associëren met het *ghetto behavior* van bewoners van zeer arme wijken (S. Smith 2005; Portes en Zhou 1993). In hoeverre gettobewoners deze gedragsproblemen aan zichzelf hebben te danken (cultuur van armoede) of dat de grote achterstanden en het gevoel van fatalisme eerst en vooral voortkomen uit marginalisering en achterstelling – en pas vervolgens leiden tot zelfmarginalisatie – is een terugkerend onderwerp van (politiek) debat in de Verenigde Staten.³

In Nederland is de feitelijke situatie in veel opzichten een stuk minder extreem dan in de Verenigde Staten. Concentratiegebieden zijn hier schaarser, niet eindeloos groot en ze zijn minder eenzijdig samengesteld naar inkomen (en naar type etniciteit). Bovendien biedt de grote sociale huurmarkt ontsnapingsroutes naar andere wijken (Uunk en Martinez 2002). Het onderhouden van sociale contacten met de middenklasse lijkt op het eerste gezicht ook minder belangrijk omdat formele instituties (onderwijs, zorg, arbeidsbemiddeling) vaak juist versterkt aanwezig zijn in armoedeconcentratiegebieden en in de Nederlandse verzorgingsstaat als zodanig (Musterd en Pinkster 2005). De eventuele nadelen van isolatie, bijvoorbeeld een afwijkend arbeidsethos, een uitkeringscultuur of het overwegen van alternatieve carrières (zie Engbersen 1990; Sansone 1992) zouden door deze sterke formele inbedding worden uitgevlakt.⁴ Grote isolatie-effecten zijn in ieder geval nauwelijks waarneembaar in longitudinale cohortonderzoeken (Musterd, De Vos e.a. 2003).

Echter, als naar bepaalde selectieve groepen wordt gekeken, zijn er wel lichte buurteffecten gevonden. Zo blijken jonge autochtone bewoners met slecht betaalde banen een iets grotere kans op werkloosheid te hebben als ze wonen in een inkomensconcentratiegebied dan daar buiten (Van der Klauw en Van Oers 2003). Ook culturele buurteffecten geven soms bepaalde groepen extra achterstand (Dagevos 2005; Van der Laan Bouma Doff 2005). Zo kan een lagere graad van culturele integratie onder etnische groepen (geringere oriëntatie op Nederland, achterblijvende taalbeheersing en minder moderne opvattingen over rolpatronen, seksualiteit) niet alleen worden verklaard door een lage opleiding, maar deels ook door gering (buurt)contact met andere groepen. Direct (beperkte taalvaardigheid) en indirect – minder zelfstandigheid voor vrouwen, minder goed weten hoe te converseren, kleden en gedragen op de werkvloer – kan deze etnische isolatie een sta-in-de-weg zijn voor de integratie op de arbeidsmarkt (Odé 2002). Met andere woorden: een eenzijdige buurt-

samenstelling belemmert in Nederland niet zozeer de directe toegang tot onderwijs en arbeidsmarkt. Wel kan (etnisch) geïsoleerd wonen – uit eigen keus of door het wegtrekken van andere groepen – onder sommigen een (groeps)houding conserveren die improductief is op de formele arbeidsmarkt. Een selectief en licht buurteffect dat niet alom aanwezig is, maar dat plukjes bewoners raakt. Kleine afgezonderde subculturen of *peergroepen* die minder belang hechten aan het volgen van onderwijs en carrière maken ('de manier van de middenklasse is niks voor ons', zie Willis 1977) of die het leven van de meerderheid ervaren als onbereikbaar en zich er daardoor van afkeren ('het heeft toch geen zin ons best te doen, omdat we toch geen kans krijgen in een samenleving die ons stigmatiseert', zie Ogbu 1974).

Deze culturele ondersteuning van de sociale isolatietheorie roept als vanzelf de omgekeerde vraag op of in meer gemengde omgevingen positieve buurteffecten gevonden (kunnen) worden. Zijn mensen in een minder eenzijdig arme omgeving bevattelijker voor de levensstijl van de middenklasse? Dragen middengroepen daar met succes hun houding en kennis over op nog niet gearriveerde groepen? Een niet onaanzienlijk deel van het herstructureeringsbeleid is gestoeld op deze omdraaiing van de Wilsonthese (Blokland 2006). Als groepen met een lage sociaal-economische status inderdaad middenklasse-attitudes en gedrag – met name met betrekking tot opleiding en status op de arbeidsmarkt – gaan overnemen dan kan worden gesproken van een rolmodel- of middenklasse-effect. Met middenklasseburen meer mans, zo lijkt het: men wordt op sleeptouw genomen, krijgt het goede voorbeeld, ontwikkelt een positiever zelfbeeld en bovendien verbetert de reputatie van de buurt. Bij elkaar ogenschijnlijk genoeg brandstof voor sociale stijging (zie bijvoorbeeld Noordanus 1999; Van Der Wouden 2005; Engbersen 2006): mensen worden weerbaarder en zullen niet langer worden afgewezen omdat ze uit een 'slechte' buurt komen. In de Verenigde Staten zijn bij zogeheten *Moving to Opportunity* programma's – waarbij gezinnen uit getto's de kans krijgen sterk gespreid in *suburbs* te wonen – effecten gevonden die erop wijzen dat deze groep er inderdaad op vooruit is gegaan qua schoolprestaties en werkgelegenheid. De vraag blijft wel welk aandeel de compositie van de bevolking heeft bij het vooruitkomen. Zijn de verbeteringen in de maatschappelijke positie toe te schrijven aan een grotere interactie en uitwisselingskans met hogere statusgroepen in de wijk of domweg aan de meer gunstige onderwijsmogelijkheden, betere professionele begeleiding en de grotere nabijheid van werk in de welvarende voorsteden (Galster en Zobel 1990: 615)? Dat toegang hebben tot 'hogere' netwerken achterblijvers goed doet, is in de Verenigde Staten vooral vastgesteld op scholen en op arbeidsplaatsen. Het belang om hoger geplaatsten te kennen voor informatie en voor introductie in andere kringen is voor de Amerikaanse arbeidsmarkt overtuigend aangetoond (Granovetter 1973; Lin 2001: 470-472). Maar of dit wegwijzeffect ook optreedt door gemengde buurtcontacten is veel minder duidelijk. In de vs doen in een gevarieerde omgeving

de juiste klasgenoten en de juiste baas er voor achterblijvers zeker toe. De betekenis van juiste burens lijkt daarbij vergeleken minder indringend en hoogstens pas relevant als op andere terreinen contacten zijn gelegd.

In Europa en Nederland wordt niet zozeer de voorstad, maar de stad zelf opgevoerd als sociale lift, als roltrap naar een hoger statusniveau (Hamnett 1994; Platvoet en Van Poelgeest 2005). Welke dynamiek (naast het grote aanbod aan onderwijs en werk) aan die opwerkfunctie ten grondslag ligt blijft vaak onduidelijk. Mogelijk dat door de toegang tot nieuwe netwerken mensen een stap vooruit kunnen zetten. Ook hier lijken buurtnetwerken daarbij niet erg doorslaggevend. Een terugkerende constatering is dat de buurt als kader voor sociale netwerken niet overschat mag worden. De percentages voor enig (25%) en veel buurtcontact (20%) liggen in Nederland al jaren op hetzelfde peil, waarbij hogere middengroepen nog weer minder geneigd zijn tot deze contacten dan lagere statusgroepen (Scheepers en Janssen 2001). Als mensen met verschillende achtergronden in elkaars buurt komen te wonen en bepaalde publieke plaatsen delen, impliceert dat nog niet dat er opeens veel contacten zullen worden aangeknoopt. Gedeelde belangstelling, overeenkomstige activiteiten en een vergelijkbaar tijdspatroon, zijn vaak doorslaggevend voor netwerkformaties dan nabijheid. Gemengd wonen verandert volgens evaluatieonderzoek dan ook weinig aan de netwerkvariatie, de netwerken zijn er even eenzijdig als in ongemengde omgevingen.⁵ Het favoriseren van de eigen groep kan dit grotendeels verklaren, maar ook het op afstand willen houden van andere statusgroepen. Die afstandelijkheid vertaalt zich bij stedelijke vernieuwing soms zodanig dat de (nieuwe) middengroepen de resterende bewoners van sociale huurwoningen eerder zien als ongewenste imperfectie van het woonmilieu, dan als potentiële contacten (Kleinhans 2005). De kansen op een middenklasse-effect in stadsbuurten lijken daarmee op voorhand niet heel groot.

Althans als het middenklasse-effect sterk wordt gekoppeld aan netwerkvorming. Op die manier bezien legt de buurt het sterk af tegen onderwijs, sport en arbeid en andere sectoren waar door de aard van de activiteiten veel meer kans is op intensief, warm en vertrouwelijk contact – en daarmee op informatie, tips, onbewuste leerprocessen en dergelijke, dan in een omgeving waar mensen elkaar vooral vluchtig passeren en de contacten vaak terughoudend of lauw zijn. Bijna per definitie is de gemengde buurt een minder rijke hulpbron dan de gemengde school (Paulle 2006) of werkplek (Estlund 2003). Nu is het onderzoeksbeeld wel enigszins vertekend omdat soms ook enige gêne in het spel is. Vragen over burens als verstrekkers van informatie en tips worden al snel als te persoonlijk of zelfs als impertinent en beledigend ervaren (Rosenbaum e.a. 1997). Het is zeker niet overbodig om naar netwerken te kijken en zich af te vragen wie verder kijkt dan het eigen belang, wie weinig reserves heeft tegenover groepen met een lage status, wie voor hen de deur op een kier zet et cetera, maar men zal zich moeten instellen op kleine, bescheiden uitkomsten.

De meeste middenklasseburen zullen zich dus niet snel zomaar ontfermen over medebewoners die het nog niet hebben gemaakt, maar daarmee zijn de kansen op een middenklasse-effect in achterstandswijken nog niet verkleind. Dit effect moet mogelijk eerder gezocht worden in de impact van middengroepen op de buurtreputatie en in de betekenis van luchtige, vluchtige of zelfs indirecte vormen van burenccontacten (zie ook Henning en Lieber 1996) tussen verschillende statusgroepen. Kleine ‘oppervlakkige’, terloopse gesprekken kunnen bijvoorbeeld al bijdragen aan het onderhouden van de taalvaardigheid. En voor het inzicht krijgen in wat telt en hoe dat kan worden bereikt, kan soms al observatie volstaan. Datgene wat geëtaleerd wordt – zoals het belang dat aan scholing en werk wordt toegekend en de (kledingetiquette, houding) codes die daarbij horen – is al voor goede verstaanders ‘plaatsbaar’. Een neveneffect van dit kijken kan zijn dat men zich gaat inleven in de positie van de geselecteerde ander (Goffmann 1963). Men vergelijkt zich met bepaalde anderen en kan zich hierdoor laten inspireren (maar ook ontmoedigen). Observatie en identificatie zijn bij buurtonderzoek een nog weinig onderscheiden vorm van beïnvloeding. Dat is opmerkelijk omdat in de stadssociologie wel een traditie bestaat om de stad te bespreken als een sociale besmettingshaard, als een plaats van aftasten en ontlenen (Brunt 1989: 36; Mueller 2002). De kansen op overdragen (informeel leren) en toe-eigenen (sociaal leren) zijn vanzelfsprekend het grootst als men elkaar goed kent of regelmatig met elkaar omgaat, maar ook door naar elkaar te kijken kunnen mensen nog ambities en vaardigheden aan elkaar ontlenen. In dat perspectief krijgen geïsoleerd wonenden door stedelijke vernieuwing mogelijk een ruimer blikveld op de samenleving dan voorheen. De logische vervolgvraag is dan bij welke middengroepen men het best in de keuken kan kijken.

De kandidaten: wie is de echte middenmotor?

Toegespitst op de stedelijke vernieuwing in Amsterdam zijn er drie verschillende beleidsfavorieten te onderscheiden. Bijna alle politieke stromingen, met de liberalen voorop, zetten hun kaarten graag op de *creatieve klasse* van innovatieve, hoogopgeleide kenniswerkers. Vaak is deze voorhoedegroep voorzien van een hoger middeninkomen, maar niet noodzakelijkerwijs. Ook atelierwoningen voor beginnende kunstenaars of broedplaatsen voor aanstormend talent vallen onder de maatregelen om de beroepsgroep van (jonge) kunstenaars, reclamemakers, wetenschappers e.d. aan de stad te binden. Een andere groep naar wiens hand wordt gedongen zijn *professionals*: lagere middeninkomens met uitvoerende sociale beroepen. Zij zijn bijvoorbeeld de favoriet van het stadsdeel Bos en Lommer, dat een deel van de vrijkomende huurwoningen handmatig verdeelt onder onderwijzers, verpleegkundigen en politieagenten. Het stadsdeel haakt daarmee in op de gemeentelijke voorrangrege-

ling voor zogeheten maatschappelijk noodzakelijke beroepsgroepen, waarmee jaarlijks ongeveer 250 startende professionals uit de publieke sector aan een sociale huurwoning worden geholpen (KCGS 2003). Een derde populaire categorie in Amsterdam zijn de *etnische stijgers*, de grote groep van minderheden met wie het wel goed gaat en die uitkijken naar een koopwoning. De vernieuwde buurten in Zuidoost zijn bijvoorbeeld met succes gericht op het vasthouden van Surinaamse gezinnen afkomstig uit de Bijlmer zelf (Dignum 2002). De Westelijke tuinsteden volgen ook deze strategie om de eigen (veelal Turkse en Marokkaanse) stijgers een alternatief te bieden voor een rijtjeswoning in Almere, Purmerend, Zaanstad of Hoofddorp.⁶

We zullen deze drie kandidaten langslopen op de potentie als rolmodel aan de hand van verschillende aspecten. Deze aspecten zijn deels ontleend aan andere indelingen bij vraagstukken naar status (Lin 2001), solidariteit (Komter 2003) en distinctie (Bourdieu 1979). Allereerst zullen we kijken naar (1) de kwaliteit van de bron. Waarbij geldt: hoe hoger de geëtaleerde kwaliteit, hoe meer toegevoegde waarde. Tegelijkertijd is hoge kwaliteit ook schaarser en moeilijker toegankelijk. (2) De sociale afstand – al is het de vraag hoeveel netwerkvorming dus überhaupt voorkomt – hier is de stelregel: hoe dichterbij, hoe meer kans op contact en wederkerigheid, maar ook hoe verfijnder de verschillen worden uitgedrukt. Omgekeerd geldt, hoe meer sociale afstand, hoe meer kans op terughoudendheid en zelfs verwerping. Daar staat minder angst voor reputatieverlies bij contact tegenover. (3) Reflectie. Het verder kunnen kijken dan het smalle eigen belang en zich kunnen verplaatsen in het perspectief van een ander. En (4) de stempelkracht – het benodigde werkzame aandeel om bijvoorbeeld de reputatie van een buurt te doen omslaan (*tipping point*) of om zich zeker genoeg te voelen dat men de andere groep kan beïnvloeden of zelfs ‘absorberen’.

Natuurlijk zijn er niet altijd even sluitende prognoses te maken, zo is de discussie over het omslagpunt bijvoorbeeld sterk veranderlijk gebleken. Nog niet zo lang geleden werd aangenomen dat naarmate de middenklasse in omvang groeit, zij zelfgenoegzamer wordt en minder belang hecht aan betrokkenheid bij kwetsbare groepen. Bij tweederde zou die grens bereikt zijn (Galbraith 1992). Deze stelling is nu geheel verlaten en omgedraaid: een 2/3-1/3 verhouding tussen sterke en zwakke groepen wordt zelfs gezien als de ideale verhouding voor het opnemen en absorberen van de minder bedeelde groep (Pauille 2006; Brophy en Smit 1997).

De creatieve klasse

Deze categorie lijkt om meerdere redenen geschikt als rolmodel voor kansarme groepen. Door hun fijne neus voor nieuwe ontwikkelingen en door het toevoegen van waarde aan bestaande kennis kunnen ze een belangrijke en kwalitatief hoogwaardige inspiratiebron zijn. Daarnaast heten zij op zoek te

zijn naar betekenisvolle, enerverende ervaringen, liefst in gemengde omgevingen. *Openness* wordt door hen gewaardeerd, ze zoeken: ‘.. places with looser networks and weaker ties that are more open to newcomers and thus promote novel combinations resources and ideas’ (Florida 2002: 273). Een gekende combinatie is die met andere creatievelingen, maar soms is er ook een *match* met laagbetaalde dienstverlenende en ambachtelijke beroepen die worden ingeschakeld voor allerlei klussen. Dat kan leiden tot uitwisseling, maar ook tot dualisering (vergelijk Sassen). Voor Nederland zou deze ‘klasse’ – al is dat een zware term voor een niet zo homogene groep die uiteenloopt van starters in sociale huurwoningen tot arrivés in dure panden – haar woonvoorkeur sterk laten afhangen van de aanwezigheid van een tolerant klimaat, liefst op een karakteristieke locatie. Als bohémiens en niet-westerse immigranten er zijn, dan kan men ook leden van de creatieve klasse verwachten (Van Aalst e.a. 2005: 15). Van afwijzing van andere lagere groepen lijkt op het eerste gezicht dus geen sprake. Al is het nog wel de vraag of zij vooral zelf getolereerd willen worden of dat zijzelf tolerant staan tegenover anderen. Wat enigszins tegen een voorbeeldrol pleit is de sterke kieskeurigheid met betrekking tot de woonplek in relatie tot de afstand tot het centrum van de stad (Van der Land 2003). Het wonen in een saaie vernieuwde buitenwijk ver van werk en vertier is dan een minder populaire optie, althans onder de arrivés. Beginnende kunstenaars zijn soms te lokken door het beschikbaar stellen van goedkope atelier ruimte of via atelierwoningen. Omdat ze leven in de brouwerij brengen wordt al snel gehoopt dat een klein aantal creatieven een grote uitstraling heeft (vergelijk ook de ideeën in Rotterdam over kleine groepen met pit en lef die met groot effect speldenprikken kunnen geven aan zwakke wijken onder de samengetrokken naam ‘gentrypunctuur’, zie SEV 2005). Een minder sterk punt lijkt het inlevingsvermogen. Door de grote sociale afstand spreekt men een duidelijk andere ‘duurdere’ taal dan lagere groepen. En hoewel men lagere culturen interessant vindt, zal men zich er niet snel mee vereenzelvigen.

Professionals

In zijn onderzoek naar de nieuwe middenklasse in Rotterdam schuift Van der Land (2003) professionals naar voren als de groep die zich nog het meest inzetten voor andere mensen in de buurt. Kenmerkend zijn het werken vanuit een gemonopoliseerd en relatief eenduidig kennisbestand dat van direct nut is bij het uitoefenen van een beroep, vaak in de publieke en of semipublieke sector (zorg, onderwijs, politie, volkshuisvesting). In die zin vervullen ze vaak ook een zichtbaar voorbeeldberoep. Een beroep waarin ze bovendien veel pedagogisch contact hebben met kwetsbare groepen, waarbij de professionals als eenling of duo een relatief grote groep moeten kunnen toespreken. Een deel van deze professionals ziet het werk duidelijk als een sociaal en solidair beroep. Afkeer van anderen komt echter zeker ook voor, zoals soms spreekt

uit berichten over onderlinge discriminatie in het politiekorps. Hoe dan ook, door hun werk weten ze wat het leven aan de onderkant inhoudt, en kunnen zich daarin verplaatsen. Het werk vergt tegelijkertijd vaak veel, misschien wel zoveel dat men er in de vrijetijd juist afstand van wil houden. Het is dus nog maar de vraag of de vele 'wegwijskennis' van met name docenten en onderwijzers ook buiten hun werktijd en in de woonbuurt zal worden verspreid. Wat pleit voor deze groep als kandidaat-gangmaker is dat ze in contacten met kansarmen weinig angst hebben voor reputatieverlies. Wanneer men een solide en verder afstaand beroep heeft, blijkt men eerder bereid zijn dan iets minderbemiddelden om een goed woordje te doen voor iemand met een slechte reputatie (S. Smith 2005: 3). Men vreest minder een terugval tot het laagste niveau.

Etnische stijgers

Deze groep staat met name sociaal-cultureel dicht bij achterblijvers uit de eigen kring en dat biedt veel perspectief op overdracht en op voorbeeldwerking onder handbereik (zie bijvoorbeeld Bolt en Torrance 2003). Succesvolle immigranten zijn deels te vinden onder de creatieve klasse en bij professionals (met name zorgberoepen), maar ze zijn ook vaak in de particuliere sector aan te treffen. Als stijgers zouden ze zich kenmerken door een grotere opofferingsmoraal voor eigen kroost, familie en bekenden (Bourdieu 1979). Tegelijkertijd is bekend dat veel van deze stijgende groepen in het spitsuur van hun leven verkeren; veel van hun tijd gaat op aan werk, gezin⁷ en recreatie. Hoe dan ook, juist een relatief klein verschil en een gedeelde achtergrond vereenvoudigen de kans op wederkerigheid (Gans 1961) en een groot inlevingsvermogen. De keerzijde is dat de beschikbare kwaliteit van de hulpbronnen niet altijd even groot is en dat de samenleving vaak wantrouwend staat tegenover de reputatie van een relatief etnisch-eenzijdige buurt en de mogelijk aanhoudende culturele isolatie van de etnische gemeenschap. Maar ook binnen de eigen groep wordt onderscheid gemaakt. Ook of juist een klein verschil kan leiden tot meer onderlinge distinctie en ressentiment en scherpere grensafbakeningen (Van Oorschot 2005: 5).

Conclusie en discussie

Steden leggen de rode loper uit voor de middenklasse en kennen hen verschillende (sociale) rollen toe. Het koppelen van middengroepen aan kwetsbare groepen door stedelijke vernieuwing moet onder andere sociaal-economische achterstand tegengaan. Die achterstand is voor sommigen inderdaad deels terug te voeren op geïsoleerd wonen. Of zij zich gaan optrekken aan middengroepen is tot dusver vooral nagegaan aan de hand van netwerkonderzoek waaruit weinig hoopvolle resultaten spreken. De besmettingskracht van 'goede'

buren lijkt gering. Het kansrijkste middenklasse-effect is voornamelijk de verbetering van de reputatie van een gebied en de hoop dat door gemengd wonen de instituties zoals scholen ook meer gemengd raken. Of doen goede burens er toch toe, maar dan op een veel subtielere en indirectere manier dan wordt aangenomen? De middenklasse als *lichtend* voorbeeld in de buurt, dat is te hoog gegrepen, maar wellicht functioneren ze door terloopse contacten en door ‘oppervlakkig’ observeren, ontlenen en identificeren wel als *lichte* rolmodellen.

Kunnen beleidsmakers daarmee vertrouwen op vluchtigheid? Hoeven ze zich geen zorgen te maken bij veel doorstroming of een laag niveau van interactie? Als het gaat om de sociale cohesie van een buurt dan zijn er zeker meerdere contacten met een hogere intensiteit nodig. Contacten die zich vooral laten leggen (regisseren) bij veel raakvlakken, bijvoorbeeld dezelfde religie, vrijetijdsbesteding et cetera. En die gemakkelijker tot stand komen bij enigszins verwante opvattingen over het opvoeden van kinderen, het schoonhouden van de buurt, het respecteren van elkaar privacy en over het arbeidsethos (Karsten en Van Kempen 2001: 25; Engbersen en Uytterlinde 2006; Karsten, Reijndorp en Van der Zwaard 2006). Maar in termen van sociale stijging is die noodzaak van directe, langdurige en gedeelde interactie in de buurt minder groot, althans als men de lat niet te hoog legt. Dezelfde vluchtigheid van contacten die de overdracht van sociaal en cultureel kapitaal in de buurt bleekjes doet afsteken bij andere sferen als sport en arbeid, biedt immers nog wel perspectief op het oppikken van ambities en vaardigheden, op verbreding van de horizon. Dat voor achterstandsbestrijding daarnaast veel volhardende beleidsinspanningen nodig zijn in onderwijs en werk spreekt voor zich.

Welke middengroep in Amsterdam de beste kaarten heeft als rolmodel *light* is nog in onderzoek. Zowel de creatieve klasse, professionals als etnische stijgers hebben hun sterke en zwakke punten. Of de creatieve klasse – de lieveling van beleidsmakers – ook de favoriet is van bewoners op achterstand zal zeker aan bod komen in de zoektocht naar de voorbeeldige middenklasse.

Noten

1 Lex Veldboer is als onderzoeker verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en doet in die stad onderzoek naar middenklasse-effecten.

2 Vrij naar een O+S-congres in september 2005 ‘*competing and caring*’.

3 Waarbij de vertolkers van het argument van structurele achterstanden vaak gecounterd worden door erop te wijzen dat mensen aan de onderkant zo worden vrijgepleit van een eigen verantwoordelijkheid. Zij zouden zich kunnen gaan wentelen in hun rol als slachtoffer en hun onmaatschappelijke gedrag zou door (vergoeljkende) sociale instanties en professionals kunnen worden bevestigd (Dalrymple 2005).

4 Etnografische onderzoekers schatten het effect van de hulp van professionals en instanties in concentratiegebieden overigens vaak heel anders in, zij zien vooral onmacht om afwijkend gedrag bij te sturen (Paulle 2006) en zelfs vergoeljkning van slecht gedrag (Dalrymple 2005).

5 Zie ook Blokland (2006). Buurtbewoners met nog het grootste aandeel 'different-group-contact' in hun lokale netwerk (tot maximaal eenderde) blijken in Rotterdam hoogopgeleide allochtonen en laag opgeleide autochtonen te zijn. Onderzoek in gemengde wijken in Groningen, Den Haag en Hoogvliet (Kleinans, Veldboer en Duyvendak 2000) laat zien dat terwijl gemiddeld genomen ongeveer 13% van de burens wel eens bij elkaar over de vloer komt, dit percentage bij het bezoeken van een omwonende met een andere achtergrond op 4% ligt.

6 Voor Rotterdam worden door Karsten, Reijndorp en Van der Zwaard (2006) ook nog oudere bewoners die terugkeren naar de stad als interessante groep onderscheiden.

7 Gezinnen *an sich* zijn ook nog een denkbare categorie, dit wordt ook als zodanig naar voren gebracht door het CDA (*Trouw* 16-09-2004).

Literatuur

- Blokland, T. (2001) Middenklassers als middel: het Grote stedenbeleid en de betekenis van midden- en hogere inkomensgroepen voor grootstedelijk sociaal kapitaal. *Beleid en Maatschappij* 28 (1) 42-53.
- Blokland, T. (2006) *Het sociale weefsel van de stad. Cohesie, netwerken en korte contacten*. Rede uitgesproken op 12 januari 2006 bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Samenlevingsopbouw aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Bolt, G. en M. Torrance (2003) *Stedelijke herstructurering en sociale cohesie* D G W-Nethur partnership, nr. 30, Utrecht.
- Bourdieu, P. (1979/1984) *Distinction: a social critique of the judgement of taste* (translated by R. Nice). Harvard University Press.
- Brophy, P. & R. Smith (1997) Mixed-income housing: factors for success. *Cityscape* 2: 3-31.
- Brunt, L. (1989) *De magie van de stad*. Amsterdam: Boom.
- College van B&W Gemeente Rotterdam (2003) *Rotterdam zet door: op weg naar een stad in balans*.
- Dalrymple, T. (2005) *Leven aan de onderkant; het systeem dat de onderklasse instandhoudt*. Het Spectrum.
- Dignum, K. (2002) *Doorstroming of verstopping. Dynamiek in de Amsterdamse bevolking en woningmarkt*. Stadsdrukkerij Amsterdam.
- Goffman, E. (1963) *Behavior in public places. Notes on the social organization of gatherings*. New York: The Free Press.
- Gijsberts, M. en J. Dagevos (2005) *Uit elkaars buurt, de invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: SCP.
- Engbersen, G. (1990) *Publieke bijstandsgeheimen. Het ontstaan van een onderklasse in Nederland*. Leiden/Antwerpen.
- Engbersen, G. (2006) *Sociale herovering en de emancipatie van de onderklasse*, www.socialeagenda.nl (11 februari 2006).
- Engbersen, R. en M. Uytterlinde (2006) Nooit een Nederlander bij ons thuis. *City Journal* 2: 8-13.
- Estlund, C. (2003) *Working together: How workplace bonds strengthen a diverse democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Florida, R. (2002) *The rise of the creative class*. New York: Basic Books.
- Galbraith, J. (1992) *The culture of contentment*. Harmondsworth: Penguin.
- Galster G. & A. Zobel (1990) Will dispersed housing programs reduce social problems in the US? *Housing Studies* 13 (5) 605-622.
- Gans, H.J. (1961) The balanced community; homogeneity or heterogeneity in residential areas? *Journal of the American institute of planners* 27 (3) 176-184.

- Granovetter, M. (1973) The strength of weak ties. *American Journal of Sociology* 78: 1360-1380.
- Hamnett, C. (1994) Socio-economic change in London: professionalization not polarization. *Built Environment* 3: 192-203.
- Henning, C. & M. Lieber (1996) Strong ties or weak ties? Neighbourhood networks in a new perspective. *Scandinavian housing and planning research* 13: 3-26.
- Karsten, L. & E. van Kempen (2001) Middenklassegezinnen in herstructureringswijken. *Beleid en Maatschappij* 28 (1) 18-29.
- Karsten, L., A. Reijndorp en J. van der Zwaard (2006) *Stadsmensen. Levenswijze en woonambities van Rotterdamse middengroepen*. Amsterdam, Het Spinhuis.
- Kenniscentrum Grote Steden (2003) *Amsterdam spreidt kansrijke bewoners* (website 27-11-2003).
- Klauw, van der B. en J.C. van Ours (2003) From welfare to work: does the neighborhood matter? *Journal of Public Economics* 87: 957-985.
- Kleinhans, R.J. (2005) *Sociale implicaties van herstructurering en herhuisvesting*. Proefschrift. TU Delft.
- Kleinhans R.J., L. Veldboer en J.W. Duyvendak (2000) *Integratie door differentiatie? Een onderzoek naar de sociale effecten van gemengd bouwen*. Den Haag: Ministerie vrom.
- Komter, A. (2003) *Solidariteit en het offer*. Oratie Universiteit Utrecht, vrijdag 24 januari 2003.
- Laan Bouma-Doff, W. van der (2005) *De buurt als belemmering?: de samenhang tussen etnische concentratie en integratie*. Assen: Van Gorcum.
- Land, van der M. (2003) *Vluchtige verbondenheid: stedelijke bindingen van de Rotterdamse nieuwe middenklasse*. Amsterdam: University Press.
- Lin, N. (2001) Social networks and status attainment. *Annual review of sociology* 25: 467-87.
- Mueller, T. (2002) *De warme stad. Betrokkenheid bij het publieke domein*. Uitgeverij Jan van Arkel.
- Musterd, S., S. de Vos & W. Ostendorf (2003) Neighborhood effects and social mobility: a longitudinal analysis. *Housing Studies* 18 (6) 877-892.
- Musterd, S. en F. Pinkster (2005) Over integratie, sociale netwerken en beleid. *City Journal* 1: 13-20.
- Noordanus, P.G.A. (1999) Bouwen en de buurt: over de ideologie van stedelijke vernieuwing. *Socialisme en Democratie* 56: 10.
- Nul20 (2005) Reacties op de nieuwe woonvisie: 'Iedereen is nu voor middengroepen'. *Tijdschrift voor Amsterdams woonbeleid*, mei, 2005.
- Odé, A. (2002) *Ethnic-cultural and socio-economic integration in the Netherlands*. Assen: Van Gorcum.
- Ogbu, J. (1974) *The next generation: an ethnography of education in an urban neighborhood*. New York: academic press.
- Oorschot, W. van (2005) *On the cultural analysis of social policy*. Paper.
- Paulle, B. (2006) Voorbij de oude debatten: een voorstel voor 'economische' desegregatie van het onderwijs. Sociale agenda.
- Platvoet L. en M. van Poelgeest (2005) *Amsterdam als emancipatiemachine*.
- Portes A. en M. Zhou (1993) The new second generation: segmented assimilation and its variants. *The annals of the American academy of political and social science* 530: 74-96.
- Rosenbaum, J.E., L.K. Stroh & C.A. Flynn (1998) Lake Parc Place: a study of mixed-income housing. *Housing policy debate*, 9 (4) 703-740.
- Sassen, S. (1991) *The global city*. Princeton: Princeton University Press.
- Sansone, L. (1992) *Schitteren in de schaduw: overlevingsstrategieën, subcultuur en etnische identiteit van Creoolse jongeren uit de lagere klasse in Amsterdam: 1981-1991*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- SEV (2005) Gentrificatie in Spangen. *Het Experiment* 1: 4-6.

- Smith, N. (2002) Cities and the geographies of 'actually existing neoliberalism'. *Antipode* 3: 427-451.
- Smith, S. (2005) 'Don't put my name on it': social capital activation and job-finding assistance among the black urban poor. *American Journal of Sociology* 111 (1) 1-57.
- Trouw, 'CDA: gezinnen vaker de wijk in' (16-09-2004).
- Uitermark, J. en J.W. Duyvendak (2005) *Participatory logic in a mediated age. Neighbourhood governance in the Netherlands after the multicultural drama*. Paper presented at the conference Cities as Social Fabric: Fragmentation and Integration, Paris, 30 June-2 July 2005.
- Uunk, W. en D. Martinez (2002) *Wijken in beweging: migratie in en uit concentratiewijken*. Assen: Van Gorcum.
- Veldboer, L. en P. van der Graaf (te verschijnen) *Gentrification als sociaal beleid?*
- Veldboer, L. en R. Kleinhans (2001) De gemengde wijk: living together apart. In: J.W. Duyvendak en L. Veldboer (red.) *Meeting Point Nederland*. Amsterdam: Boom.
- Wacquant, L. (1993) Urban outcasts: stigma and division in the black American ghetto and the French urban periphery. *International Journal of Urban and Regional Research* 17: 366-383.
- Willis P. (1977) *Learning to labour. How working class kids get working class jobs*. Westmead: Saxon house.
- Wilson, W.J. (1987) *The truly disadvantaged . The inner city, the underclass, and public policy*. Chicago, University of Chicago Press.
- Wouden, R. van der (2005) Gemengd Zwemmen. In: *Ruimte in debat* 05/2005. Den Haag. Ruimtelijk Planbureau.